

Sprakeloos (6)

Ophaalbrug omlaag (& over zelfsturing en dataïsme)

Harrie Regtering¹

21052022

Inleiding Inmiddels (zie Sprakeloos 5) hebben de kankercellen de ophaalbrug omlaag gedaan en liggen er pontons over de slotgracht. Het huurlingenleger is effectief geweest. De kankercellen zitten in een nieuwe situatie. Kamers, trappen en gangen in het slot hebben ze moeten prijsgeven, maar de installaties (water, elektriciteit, warmte) en de voorraden zijn nog stevig in hun handen. Ze regeren nu vanuit de grote keuken, centraal gelegen in het gangen- en trappenhuis. Van de andere kant af belegeren de gezonde cellen en de uit de torenkamer bevrijde geest met de huurlingen samen de barricaden. De energiecentrales (mitochondriën) in de cellen leveren, dankzij de therapie en de dexamethason (5x de prednison lading), meer power. Dat helpt de geest ook om nog meer in de frontlinies te verschijnen. Mee te werken in de beste strategie om van de kankercellen gasten te maken. Met hun eigen ‘zieke programma’ ben je nog steeds niet zo blij, maar misschien valt er een convenant af te sluiten. Centraal punt in de onderhandelingen is de hoogste waarde – met wat variatie – van de PSA marker: zeg onder de 10, maar niet persé lager dan 8, want anders gaan de kankercellen zich vervelen. Ze hebben toch al veel terrein moeten prijs geven: van 4130 via 220 naar 26 en nu naar 10. Dat is pijnlijk en niemand vindt het zielig voor ze.

De geest heeft te midden van deze grenservaring (Jaspers) de vleugels verder uit geslagen. Hoewel een deel van de geest gevangen zat in de torenkamer is ze niet aan materie gebonden, zoals de gezonde cellen en alle andere lichaamsonderdelen dat wel zijn. De geest vliegt het raam uit. Kijkt van bovenaf naar het geheel in zijn omgeving. Kan de zwakke plekken in het bastion inventariseren en daar scenario’s en strategieën voor bedenken. De geest kan gaan rekenen met harde data via een werkende smartphone en internet. Zijn huurlingen hebben enorme datasystemen met klinische feiten tot hun beschikking waarop ze mee kunnen zoeken naar relevante informatie en modellen. En de geest heeft een set semantiek waarmee feiten, perspectieven en ideeën geordend en bezielend kunnen worden.

De opperbevelhebber schuimt aanvullend de hele culturele geest van 2500 jaar af en vindt troost bij de Ouden. En weet noch begrijpt daarna het meeste nog steeds niet. Filosofische, wetenschappelijke, literaire, muzikale talen inspireren allemaal tegelijk. De grenservaring biedt een doorwaadbare plaats naar niet-weten. Daar beheers jij niet de kennis maar drukt zich iets op de eigen wijze aan jou uit (resonantie). In je onvermogens (meervoud) kun je dat niet anders benoemen dan als niet-weten. Daar, weet je, ligt voor iedereen, ook voor jou, je taalgrens. In het gebied van het niet-weten win je aan metafoor en mythe, aan mimesis en magie en verlies je aan begrip, grammaticale, rekenkundige en andere ‘betrouwbare’ regels.

¹ regte061@planet.nl; www.watiknietbegrijp.nl

Daar zie je er juist van af om concepten, methoden en instrumenten voor het empirisch of verklaringsgericht begrijpen van gebeurtenissen te ontwikkelen. Wil je dat geen drama laten worden van onoverzichtelijkheid en onverstaanbaarheid dan moet je je 'beheerst poëtisch'² kunnen uitdrukken. Een kwestie van oefenen, oefenen, falen. En andere registers gebruiken. Resonantie met alles wat wij niet zelf zijn, maar net als wij leeft en wil blijven leven.

Scholing Na de vijandelijke overname door de kankercellen is scholing van de geest door gegaan. Sprakeloos (2) mondde via Camus en *La pierre qui pousse* uit in een voor het eerst gearticuleerd 'metafysisch apriori'. Verhaeghe zorgde met *Intieme vreemden* in Sprakeloos (4) voor een hernieuwd onderzoek van de 'symbolische orde'. Wij ontmoeten vooral ons 'zelf' in die symbolische orde: wie we geworden zijn, in onze relaties onderling en met de dingen, de natuurlijke en de kunstmatige. Als culturele soort met een bepaalde intelligentie die zich van andere levende wezens, van dingen en inmiddels ook van intelligente dingen onderscheidt. De soort heeft het vermogen om de middelen zelf te bedenken en te bouwen waarmee we onze eigen 'staat van zijn' kunnen analyseren, beschouwen én (her)bouwen. We splitsen onszelf steeds weer opnieuw in wat paradoxaal altijd al een splitsing is (onderbouw, bovenbouw). Collectieve en individuele grenservaringen (kijk om je heen, ik maak hier een forse stap) dwingen ons tot weer nieuwe 'vormen van splitsing'. Verlangend naar eenheid. Om te kunnen blijven leven. We splitsen ons ook af uit dat andere geheel van het culturele firmament in en nog teveel tegenover de natuur. Daar behoren we ten diepste toe en naar diens wetten keren we uiteindelijk terug. Tijdelijk, in de eeuwigheid gezien, splitsen we ons tot het zo ver is, vooral af vol van misvattingen en datasets in oude perspectieven en met dodelijke ideeën. Alleen maar om er, na heel veel experimenteren, falen en opnieuw beginnen, op een hoger niveau in de oorspronkelijke splitsing te kunnen terugkeren. Individueel aan het eind van elk leven, collectief misschien wel aan het eind van menselijk leven, zoals wij dat nu 'biologisch' kennen überhaupt. Op een uitzonderlijke wijze.

Recente bronnen helpen om de vragen verder te *expliciteren* vanuit de eerdere *articulatie* in de geschreven stukken zoals de *Startnotitie* en *Zola, of over taal*. Daar komt binnenkort nog meer input bij over Wagner en de mythe, over Adorno en Wagner. Expliciteringskansen op een gebied waarop ik tot nog toe alleen maar kan luisteren en geleid worden door anderen.

Eerder wees Jos Kessels mij daarbij een weg, zoals bij zoveel in de filosofie³. Input ook vanuit de beeldende kunst, het schilderen, zoals op afroep beschikbaar. JA gaf me een, op een mondelinge beschrijving gebaseerde, schets die ik absoluut niet zelf kan maken. Een perfecte tekening van de cycloop die met twee van de zes harige benen in het filosofiegroepje staat. Een einde aankondigt. Nu naar die twee bronnen: Schnitzler, *Wij, nihilisten* (2021) en Bich & Bechtel (2021) 'Mechanism, Autonomy and Biological Explanation' (in *Biology & Philosophy*). De laatste als voorbeeld van een 'nieuwe' denkstijl. Van levensbelang in de volgende stap.

² 'Beheerst poëtisch' berust op vier pijlers: ervaring, verbeelding, rede en basisideeën (zie Theo de Boer)

³ Voor die inspiratie door Jos Kessels verwijs ik naar stukken over zijn boeken op watiknietbegrijp.nl.

Toegevoegde bronnen De 4^e paragraaf van de *Startnotitie voor het geval ik nog een keer*

terugkom over het actuele door de smartphone gedomineerde innerlijke landschap was klaar. Maar redeneringen en ideeën uit *Wij, nihilisten* van Hans Schnitzler hadden er niet in misstaan. Hij onderzoekt de geest van digitalisering. Er zijn parallellen met mijn redenering en er zijn verschillen. Schnitzler legt de verantwoordelijkheid voor de technocratische verleiding waaraan wij bezwijken bij ons. Nietzsche, de man met de hamer, is een goede dokter en diagnosticus van de wereld. We leven in een ons ontzorgende digitale cultuur die door tech-cultuurbouwers bewust ontzield wordt. Die

cultuur helpt het lijden aan het lot, aan de eindigheid van het leven te verdrijven. Namen eerst hogere waarden als rechtvaardigheid en moed een centrale plaats in de cultuur in, nu heersen rekenkundige waarden. Overkoepeld door een metafysica van nulletjes en enen⁴. In een mondiaal informatie-verwerkend systeem is elk probleem te downsizen tot een dataprobleem. Namens ons gaat de nihilistische nerd op zoek naar de 'schone code'. Kern daarvan is ons geloof in de maakbaarheid van alles, we menen de evolutie te kunnen vervangen door technische selectie. Daarmee zijn we op de helft van Schnitzlers essay. Hoe komt de datamens nog uit de 'fabeltjesfuik'? Komen we nog onder het door onszelf bedachte techno(data)cratische juk uit? Volgens mij gaat het daar in het essay mis. Schnitzler richt zich tegen het 'meten is weten' geloof in een fluide geworden cultuur en de laatste loot aan die stam: het dataïsme (o.c. 70-100). Die redenering gaat niet véér genoeg. Ik vermoed door een aan Fromm ontleende driedeling in vluchtroutes (autoritarisme, conformisme, destructivisme). Met name van de laatste, opgewaardeerd tot 'technologisch finalisme' of techno-destructivisme bestaat een variant die een zinvol alternatief biedt.

Die variant is te lezen in een recente filosofische bijdrage aan de systeembioïologie. Niet direct vergelijkbaar met Schnitzlers hoofdonderwerp. Maar ik doe het toch. Hou daarbij in het achterhoofd dat *Sprakeeloos* zowel over de individuele grenservaring van onder- en bovenbouw gaat als over de collectieve grenservaring in de symbolische orde. Anders is de stap niet te volgen. Zeker niet omdat die simpel en beknopt moet. Het artikel van Bich & Bechtel (2021) gaat over het verenigen van twee in de biologie van elkaar nog gescheiden verklaringskaders: adaptatie (control) en productieve mechanismen in levende systemen. In staat zijn de productief werkende eigen mechanismen van een systeem in het perspectief te zien van zelforganisatie (voorbeelden van power units – in het lichaam). Het basis inzicht in complexiteit 'dempnen en regelen' zie je in meerdere wetenschapsgebieden, een 'denkstijl' (Zwart, 2005). Daarvan is sprake wanneer een centrale gedachte gedurende een bepaalde periode overtuigt en 'werkt'. Een denkstijl herschept de symbolische orde door een andere wijze van denken en doen. Die centrale gedachte is niet de lijn zoals in Schnitzler langs Nietzsche, Fromm, Goudsblom, Februari waarin 'waarden' en 'willen' tegenover 'meten is weten' wordt gezet.

In die lijn van Schnitzler worden 'waarden' en 'willen' los gezien ('betekenis') van hoe culturele en fysische systemen 'werken'. Voor dat laatste moet je o.a. meten en weten, en

⁴ Zo lang als dat nog duurt, zie 'neuromorfe' technologie als tussenstap tussen de huidige supercomputers en de in ontwikkeling zijnde quantum computer.

dat gebeurt altijd met bepaalde marges of tekortschietende wiskunde, dus is nooit 'precies'. De ont koppeling komt uit bij een soort doorslaand estheticisme over wat *het betekent* 'mens' te zijn. Leven met de kwetsbaarheid, in staat zijn tot nieuw beginnen, vrij zijn. Dat zijn zeker unieke kenmerken. Maar zonder een onderbouw van goed werkende fysische en culturele systemen zijn ze waardeloos. Die systemen hebben structuren waardoor ze als geen ander met veelheid en eenheid, met het gelijke en het verschil, gericht op doelen 'functioneren'. Gehecht aan betekenis doen wij dat in onze acties in een symbolische orde tot nu niet zo heel goed. Al is vanaf de 20^e eeuw zeker meer oog gekomen voor het vele, het verschil en heterogeniteit. Als de fysische en culturele systemen zouden 'werken' naar hun potentie sluiten ze uit wat nu elke cultuurdiagnose 'bevestigt': dat mensen slechts een roekeloze ervaringscultus na jagen. Dat ze ongebreideld experimenteren met alle mogelijke 'zingeving' in het 'mens-zijn' om de leegte/vervreemding/de dood maar niet te hoeven zien. Maar dat is niet het probleem. Dat is de mate waarin wij het 'werken' en 'regelen' van systemen onvoldoende begrijpen en ons denken en doen daarin een grote belemmering vormt. Kort gezegd: de nieuwe denkstijl integreert 'waarden' en 'willen' met 'meten en weten', speurt naar en realiseert ideeën die congruent zijn met hoe complexe systemen:

- a. productieve mechanismen ontwikkelen die ervoor zorgen dat die complexe systemen (vanaf celniveau tot en met) functioneren (hun potentie en doelen realiseren) én
- b. In staat zijn zich adaptief in hun omgeving te gedragen door autonome 'control' (via uitwisseling van informatie met interne en externe 'partijen').

De lijn Schnitzler maakt de gesignaleerde problemen – de roekeloze ervaringscultus, experimenteren binnen en opgesloten⁵ in smartphone en game gedrag (met een nooit eerder vertoonde symbiose tot op gevoels- en aabaarheidsniveau toe) - erger dan die is. Het geloof dat de platform technoreuzen / dataïsten / singulariteitsaanhangers / boeddhisme protagonisten nu de baas zijn over 'de wereld', voorgoed en absoluut, is een enorme (ondialectische) misvatting. Dán pas zuigt het datafetisjisme de ziel echt uit het bestaan (Schnitzler, 150).

Wij, nihilisten moeten het nihilisme op een hoger niveau van complexiteit uitvinden. Niet door een nieuw grondmotief te zoeken, zoals aanraakbaarheid, geraakt kunnen worden, vitaliteit, leren jongleren met waarden. Of: dat ook allemaal. Maar vooral door het verbeteren, net zo lang totdat we vanuit nihilisme (het zonder vaste grond zijn) natuurlijke en niet natuurlijke systemen in hun eigen 'werking', 'regeling' en 'functies' écht begrijpen en hun werk laten doen, gezien het doel van die systemen.

We zijn nú al veel verder dan alleen maar 'dataïsme'. Dankzij mensen die op specialistische gebieden 'reken'vermogen (tot in de laatste wiskunde, modellen, apparatuur) koppelen aan instinct, waarnemen, denken, reflectie en intuïtie⁶. Die dringen diep door in de structuren, de productieve mechanismen en de 'control' van een complex systeem. Die kunnen het systeem 'bouwen' (kan ook 'bevrijden' zijn, bijvoorbeeld van kankercellen). Want pas dan

⁵ Zoals je dieren in 'dodelijke' patronen kunt opsluiten, zie Morgan, *Images of Organization* (1986)

⁶ Het is niet uitgesloten dat we de kennis of de wetenschap (wiskunde) niet zelf 'uitvinden', maar dat die op een zeker complexiteitsniveau wordt 'ontdekt'. Zie Roger Penrose in <https://youtu.be/ujvS2K06dg4>. Sinds 1980 toename gebruik van woord intuïtie (onderzoek van Scheffer c s, zie 'Zola, of over taal in filosofie beoefening').

begrijp je het echt, wist Feynman al. Zulke mensen lopen in de fysica, biologie, ecologie, techwereld, politiek, organisatie- en veranderkunde, duurzaamheid, zorg en onderwijs én in de media- en kunstwereld (filmers, schilders, schrijvers componisten, musici) al lang rond.

Het is een anarchistische beweging óver een aantal disciplines en onderdelen van de symbolische orde heen: inter-, trans- en non-disciplinair, juist ook buiten wetenschap. Die specialisten laten zich niet belemmeren door politieke, economische, sociale, financiële, culturele en andere factoren. Ze hebben er uiteraard wel last van. En omgekeerd ook (Vollenbroek). Namen van individuen kan hier iedereen wel noemen.

Dé kwestie is niet wie zij zijn maar of zij op de 'goede' manier dominant worden. Wordt die collectieve denkstijl dominant, dát is de kwestie. Het zijn gewone mensen. Ze zijn het bij voorbaat niet over alle concepten en verklaringen eens⁷. Ze gedragen zich net zoals de door hen bestudeerde systemen die met variëteit kunnen omgaan. Daarin is surplus-capaciteit (of 'vrije loopruimte') van primair proces tot identiteit, van dagelijkse functie tot aan het spirituele niveau aanwezig om de heterogeniteit en diversiteit te laten 'werken' en te 'regelen'. Als de fysieke en culturele systemen steeds meer volgens hun eigen doel, los van belemmeringen, kunnen 'werken' en 'adaptief zijn' wordt die denkstijl 'vanzelf' dominant.

Waarom krijgt juist menselijke intelligentie dat voor elkaar?

Door een tweevoudige relationele kwaliteit. Dat is ten eerste het vermogen om in de fysieke wereld van ruimte en kwantiteiten verschillende kenmerken van entiteiten met elkaar te vergelijken (groter-kleiner, minder-meer, licht-donker). Alleen mensen zijn ten tweede in staat om nieuwe categorieën ('scheidsrechter', klant, gast) te bedenken. Om daarmee de actieve functie, de rol, van die entiteiten in een groter geheel te begrijpen. Zo stel je relaties vast tussen een entiteit en een groter proces of gebeurtenis waarin het systeem een rol speelt (Tomasello, 2014, 42). Mensen hebben dat geleerd vanaf het moment dat ze samen zijn gaan werken. Om de functionele activiteiten op de eigen wijze ('mechanisme') te laten werken hadden ze een overkoepelende 'control' nodig waar de afzonderlijke activiteiten ten behoeve van het geheel in passen. Dit idee⁸ is een 'waarde' die een onderbouw en een bovenbouw samen echt versterkt en ontdoet van misvattingen.

Afsluiting De redenering die naast die van Schnitzler is gezet voert ons naar een ander filosofisch uitgangspunt. Aristoteles' *hylemorfe* (vorm/materie) principe is daar toch wel een eerste principe voor. Met een historisch duurzame betekenis, door de eeuwen heen in taal gebeiteld. Kern van een door middel van vele intelligenties zich 'tijdloos' handhavende en steeds opnieuw bruikbare filosofische taal. Hoe vaak die ook is afgeschreven of vervangen door een neo-Aristotelisme zónder dat vorm/materie principe.

⁷ Scheffer schuift in *Critical Transitions* (2009) voor zijn voorbeelden van meren to mensen de begrippen 'alternative stable states', 'basins of attraction', 'resilience', 'adaptive capacity' en 'critical transitions' naar voren. Tussen de steriele en rigide definities in de dynamische systeemtheorie en het rijke spectrum van observeerbaar gedrag van reële complexe systemen bestaat een niet te vermijden spanning. Dus onenigheid.

⁸ Kemp, Huntjens en Jonkergouw, 'Transitiebeleid na Corona', (2018) geven een mooi voorbeeld van een participatief ontworpen 'Rondeel' voor 30.000 leghennen. Van vrije loopruimte tot verpakking is een pragmatisch functionerend, minder 'energie' verbruikend, systeem gebouwd. Gebaseerd op natuurwetenschappelijke, sociaal- en geesteswetenschappelijke inzichten. Met betrokkenen samen.

Maar steeds helpen de ontwikkelingen in de tijd dat principe en andere concepten (neo-Aristotelisch) gewoon weer terug in het zadel. Alleen daarom al is het van grote waarde om te begrijpen wat dat vorm en materie principe 'betekent'. In de denkstijl die hiervoor omschreven is en die voor ons allemaal hopelijk terrein wint. Met dat principe opgenomen in de denkstijl en met een nihilisme op een hoger niveau van complexiteit krijg je meteen ook de mogelijkheid om *Intieme vreemden* van Verhaeghe, op het punt van zijn systemische energiemodel, een stapje verder te brengen. Dat bewaar ik voor later.*

*[zie Sprakeloos 13, De lariks en de ossentong en Sprakeloos 14-1, Functioneel toveren]